

registar ličnosti i mjesta), po iznošenju činjenica o organizacionom i političkom razvoju, po prikazu gledišta SPJ prema važnim pitanjima tadašnjeg radničkog pokreta i političkog života uopće, po prikazu strukture članstva i po prikazu njezinih organizacija (izostavljeni su jedino sindikati — čija bi obrada zahtijevala posebnu monografiju jer je njihova aktivnost bila vrlo opsežna, i to ne toliko zbog njihove orijentacije koliko zbog pritiska samih radnika, njihovih članova) znatno pridonijela da se može potpunije sagledati program te stranke i njezina djelatnost u političkom životu.

Bosiljka Janjatović

*MILICA DAMJANOVIĆ, NAPREDNI POKRET STUDENATA
BEOGRADSKOG UNIVERZITETA OD 1929. DO 1941. GODINE
Knj. II, izd. Nolit, Beograd 1974, str. 406*

Monografija M. Damjanović, koja predstavlja plod dugogodišnjeg autorovog istraživanja i proučavanja ove značajne problematike i nastavak prve knjige u kojoj je obrađen period do 1928. godine, ispunjava dosadašnju prazninu u našoj istoriografiji, jer se o naprednom pokretu studenata Beogradskog univerziteta toga perioda pisalo u nas uglavnom parcijalno ili u okviru drugih tema iz istorije našeg revolucionarnog pokreta.

Autor se za svoj rad koristio prvenstveno arhivskom građom, mada ona jednim delom nije sačuvana, konsultovao obimnu i objavlvenu i neobjavlvenu memoarsku građu (čijem je prikupljanju i sam mnogo pridoneo), mnogobrojnu štampu (ilegalnu komunističku, legalnu studentsku i građansku) i odgovarajuću literaturu, tako da je jedan od kvaliteta ove monografije bogatstvo izvora na osnovu kojih je pisana.

Marljivim i sistematskim istraživanjem autor je otkrio i rasvetlio mnoge nepoznate ili nedovoljno poznate činjenice iz istorije naprednoga studentskog pokreta, uslove u kojima se razvijao, forme i metode njegovog organizovanja i delovanja, razvoj skojevske, odnosno partijske organizacije na Univerzitetu, učešće i doprinos tog pokreta razvoju revolucionarnoga i demokratskog pokreta u zemlji, itd. Na svetlo dana izneta su i mnogobrojna imena aktivista naprednoga studentskog pokreta (od kojih mnogi nisu više živi), tako da ta monografija, u izvjesnom smislu, predstavlja i spomen-knjigu o životu i borbi nekoliko generacija studenata čiji je doprinos revolucionarnoj borbi jugoslovenskih naroda za preobražaj starog društva nesumnjivo bio veliki.

Monografija je podeljena na uvod, u kome je dat kratak pregled razvitka Beogradskog univerziteta i opštih prilika na njemu uoči II svetskog rata, izvršena periodizacija, osnovne faze razvitka studentskog pokreta i izneti neki metodološki problemi, XVI glava, u kojima je iscrpno analizirana osnovna problematika i zaključak, u kome su sintetički iznete opšte karakteristike studentskog pokreta, uslovi i uzroci njegovog nastanka i njegov doprinos borbi revolucionarnog radničkog pokreta u Jugoslaviji.

U osnovnom tekstu monografije, podeljenom u XVI glava, obrađena su ova pitanja: studenti Beogradskog univerziteta u prvim godinama diktature; pojava masovnog revolucionarnog studentskog pokreta u jesen 1931. i njegove osnovne determinante; stručna studentska udruženja kao baza masovnoga naprednog studentskog pokreta i oblici njegove organizovane borbe (1933–1934); Akcioni odbor stručnih studentskih udruženja — legalno rukovodstvo studentskog pokreta; razvitak, oblici rada i uloga partijske i skojevске organizacije u studentskom pokretu (1931–1934); otvaranje koncentracionog logora u Višegradu i borba za njegovo raspuštanje; studentski pokret posle raspuštanja koncentracionog logora do aprilskog štrajka 1936; generalni štrajk studenata aprila 1936. i njegov značaj; studenti i mirovni pokret (1936–1938); nova etapa razvitka studentskog pokreta posle aprilskog štrajka (1936–1938); studenti u revolucionarnoj i antifašističkoj borbi van univerziteta (1936–1937); dalji razmah studentskog pokreta i novi sukobi sa režimom u leto 1938; komunisti u borbi za jedinstvo studentskog pokreta — stvaranje Ujedinjene studentske omladine; Linija Komunističke partije Jugoslavije na odbrani zemlje uoči II svetskog rata i studentski pokret; izbijanje II svetskog rata — studentski pokret u novim uslovima i kapitulacija jugoslovenskog režima pod pritiskom sila Osovine i studentski pokret (1940–1941).

Treba odmah istaći da su, prema sadržaju knjige, nabrojena samo najvažnija pitanja koja čine osnovu knjige, a da su uporedo sa njima obuhvaćena, obrađena ili pokrenuta i mnoga druga pitanja, što je doprinelo da monografija dobije na celovitosti.

Autor je mukotrpnom rekonstrukcijom događaja i njihovom iscrpnom analizom nastojao dokazati, u čemu je uspeo, da je napredni pokret studenata Beogradskog univerziteta posle izvesnih lutanja na početku tridesetih godina, odnosno u prvim godinama monarhodiktature, izrastao u organizovan, snažan i uticajan pokret sa čvrstim i sposobnim jezgrom od nekoliko stotina članova KPJ i SKOJ-a, u pokret koji je imao posebne, svoje oblike organizovanja i rada, čiji najveći domet predstavlja osnivanje Ujedinjene studentske omladine na početku 1938. u pokret koji je predstavljao značajan politički faktor, i to ne samo na Univerzitetu i u Beogradu, već i u celoj zemlji.

Karakterišući pokret beogradskih studenata kao napredan sa svim elementima revolucionarnosti, autor je pre svega imao u vidu ove činjenice: taj pokret je bio od svojih prvih, javnih demonstracija protiv režima diktature u jesen 1931, pa sve do sloma Kraljevine Jugoslavije aprila 1941. godine odlučan protivnik društveno-političkog stanja u zemlji, vodio borbu protiv reakcionarnog režima i njegove profašističke spoljne i nenasadne unutrašnje politike, izražavao šira kretanja i stremljenja u društvu, a pre svega u redovima omladine, svojim zahtevima i akcijama zalagao se i borio za rešavanje aktuelnih problema, i to ne samo svojih, studentskih, već i celog društva i time otvarao i neprestano širio front borbe protiv režima i predstavljao nerazdvojni deo širokog revolucionarno-demokratskog pokreta koji se, pod rukovodstvom KPJ, borio za revolucionarne promene društvenih odnosa u Jugoslaviji. Svojom aktivnošću, borbom, studentski pokret se otvoreno deklariseo kao objektivan saveznik revolucionarnoga radničkog pokreta i predstavljao snažno uporište rada KPJ i SKOJ-a i izvor novih revolucionarnih kadrova i prvoboraca za društveni preobražaj.

Svojim radom autor pokazuje, a to konstatuje i u zaključnim napomenama, da pokret studenata Beogradskog univerziteta nije nastao slučajno i da za njegovo

praćenje i razumevanje treba, uz ostalo, imati u vidu ove činjenice: veliku privrednu i kulturnu nerazvijenost zemlje, siromaštvo naroda i izražene socijalne nejednakosti, što je otežavalo društveno-ekonomski položaj studenata, koji je režim svojim merama, a pre svega nastojanjima da sprovede numerus klauzus, još više pogoršavao i zamagljivao perspektivu njihove budućnosti; okupljenost studenata na jednom mestu, njihovu heterogenu socijalnu i nacionalnu strukturu, osetljivost na sva zbivanja u društvu, koja su se prelamala u njihovoj svesti i njihovu spremnost da se bore za promenu tadašnjeg stanja u zemlji; otvorenost i povezanost Beogradskog univerziteta i studentskog pokreta sa novim idejnim i naučnim strujanjima u svetu i međunarodnim studentskim i omladinskim pokretom; uspehe izgradnje socijalizma u SSSR, kao objektivnog faktora koji je uticao na idejnu i političku orijentaciju i opredeljivanje studenata; pojavu i jačanje fašizma u svetu i porast opasnosti od njegovih agresivnih aspiracija, a zatim i izbijanje II svetskog rata, koji je ugrozio slobodu i nezavisnost zemlje, i izrazitu reakcionarnost vladajućih vrhova u zemlji, njihovu profašističku politiku i nesposobnost da rešavaju otvorena pitanja jugoslovenskog društva.

Pored ovih objektivnih činilaca, tj. pomenutih društveno-ekonomskih i političkih prilika u zemlji i međunarodnih faktora koji su znatno doprineli nastanku i izrastanju takvog jednog pokreta, značajnu ulogu u njegovom razvitku odigrali su i neki principi na kojima je izgrađivan, odnosno, kvaliteti koje su u njega unosili njegovi organizatori i učesnici. Tu, pre svega, imamo u vidu, što je autor svojim radom nedvosmisleno pokazao, zrelost i borbenost studentske omladine, njeno nemirenje sa postojećim stanjem, bez obzira na posledice koje su proizlazile iz njenog takvog stava; marksističku izgrađenost njenog vodstva, na čemu se uporno i sistematski radilo; neprestano iznalaženje novih oblika i metoda rada, organizovanja i borbe; vođenje i razvijanje u praksi politike bratstva i jedinstva, negovanje i potvrđivanje na delu internacionalizma; stalna orijentacija na izučavanje ideologije radničkog pokreta — marksizma; karakter međuljudskih odnosa u tom pokretu — negovanje iskrenog drugarstva, uvažavanje i poštovanje ličnosti, spremnost na žrtve za druga i pokret, borba za svakog čoveka itd.

Svi ti faktori, kao i činjenica da su na čelu toga pokreta bili komunisti koji su svojim radom davali primer drugima, doprineli su da na Beogradskom univerzitetu izraste snažan napredni pokret studenata, koji je igrao značajnu ulogu u političkom životu zemlje, a Univerzitet postane gotovo jedinstveno žarište slobode, demokratije i internacionalizma, ne samo u Jugoslaviji već i u svetu.

Široko zahvatajući studentski pokret i suočavajući se sa svom složenošću problematike i zbivanja, autor, čini nam se, nije uspeo da izbegne neke propuste, od kojih ćemo navesti neke, mada je, dobijamo utisak, na neke od njih svesno išao. Iako ti propusti bitnije ne utiču na vrednost ove monografije, koja zaslužuje mnoge pohvale, oni ipak doprinose da ona delimično gubi u svojoj celovitosti, a time i kvalitetu.

Autor, na primer, nedovoljno pažnje poklanja aktivnosti studenata izvan Univerziteta i Beograda, iako je opštepoznato da je takva aktivnost studenata postojala i bila raznovrsna (oni deluju individualno u svojim rodnim mestima, posredstvom svojih zavičajnih klubova i udruženja, oni su partijski i skojevski instruktori, inicijatori i organizatori kulturno-prosvetnog i sportskog, a time i političkog rada na terenu, oni su učesnici a najčešće i organizatori mnogih anti-

režimskih akcija i sl.). Istina je da o toj aktivnosti nema dovoljno podataka i da ona može, treba i zaslužuje da se posebno obradi, što je autor verovatno imao u vidu, ali ostaje utisak da ta komponenta njihovog delovanja, i to jedna od najznačajnijih, nije dovoljno naglašena, istaknuta. U radu se, na primer, pravilno ukazuje (322–323) na to da su, pored drugih, studenti Beogradskog univerziteta bili inicijatori osnivanja Omladinskog kulturno-privrednog pokreta (OMPOK) u Vojvodini, ali se propušta prilika da se pokaže, konstatuje, da su oni najčešće bili i organizatori njegovih organizacija na terenu i nosioci njihove raznovrsne, i u tim uslovima, veoma značajne aktivnosti i sl.

Isti je slučaj i u pitanju poglavlja »Linija KPJ na odbrani zemlje uoči drugog svetskog rata i studentski pokret«, u kome se veoma uspešno osvetljava aktivnost naprednih studenata u pitanju odbrane zemlje od marta do 1. septembra 1939, kada oni masovno prihvataju kurs KPJ za mobilizaciju svih demokratskih snaga radi odbrane ugrožene nezavisnosti Jugoslavije i na tom planu razvijaju široku i uspešnu aktivnost. Mišljenja smo ipak da ta aktivnost ne počinje okupacijom Čehoslovačke, marta 1939, već samo tada i nekoliko narednih meseci dostiže svoju kulminaciju, već marta 1938. povodom nasilnog prisajedinjenja (anšlusa) Austrije Trećem Rajhu, nastavlja se raznovrsnim akcijama povodom ugroženosti nezavisnosti Čehoslovačke Republike i minhenske izdaje zapadnih država u jesen 1938. i kontinuirano traje, dobijajući neprestano u intenzitetu, sve do sklapanja pakta o nenapadanju između Nemačke i SSSR-a (avgusta 1939), odnosno početka II svetskog rata (1. IX) kada je narodnofrontovska politika i platforma Komunističke internacionale dobila snažan udarac, a međunarodna borba svih demokratskih snaga protiv fašizma dovedena u krizu.

Govoreći o pomenutoj aktivnosti studenata Beogradskog univerziteta izvan Beograda, autor ponovo samo konstatuje da su oni organizovali posetu oko 45 mesta i gradova u zemlji ne upuštajući se opširnije i konkretnije u analizu takvih njihovih turneja, sadržaja i rezultata tih poseta, iako je to, čini nam se, posebno značajno.

U radu se također nedovoljno, samo fragmentarno (295), govori o odnosu studentskog pokreta prema građanskom ratu u Španiji. S obzirom da je aktivnost naprednih studenata na tom planu (počev od napora i akcija da prava istina o tom ratu i karakteru i ciljevima fašizma u Španiji dođe do naroda prikupljanjem pomoći za špansku decu, pa sve do intenzivnih veza sa svojim kolegama koji su na razne načine, najčešće ilegalno, otišli u Španiju da se bore u redovima internacionalnih brigada, kao i veza, prepiske sa naprednim studentima Španije, pokazujući i potvrđujući tako na delu svoj internacionalizam) bila raznovrsna, intenzivna i značajna, tom pitanju trebalo je posvetiti više pažnje (posebno poglavlje) i detaljnije ga obraditi.

Ostaje takođe utisak da je nedovoljno osvetljena uloga sekretara CK SKOJ-a Ive Lole Ribara u razviku toga pokreta. Sama činjenica da je on gotovo u celom obrađivanom periodu bio student Beogradskog univerziteta (prvo završio Pravni, pa se upisao na Filozofski fakultet, da bi legalno mogao da deluje) i jedan od organizatora i ideologa tog pokreta, čovek koji je intenzitetom svoje svestrane ličnosti i svojom legalnom i ilegalnom publicističkom delatnošću liniju KPJ o radu među omladinom maksimalno razradio, popularisao i uneo među omladinu, studentsku posebno, i da je njegova ličnost nerazdvojni deo istorije našega revolucionarnog pokreta, studentskog i omladinskog u prvom redu, ukazuje na to da mu je trebalo posvetiti malo više pažnje.

Monografija M. Damjanović, i po bogatstvu i istraženosti izvora na osnovu kojih je napisana, i po nivou interpretacije i svom doprinosu rasvetljavanju mesta i uloge naprednog pokreta studenata Beogradskog univerziteta u istoriji našeg revolucionarnog pokreta, nesumnjivo izražava stupanj dosadašnje izučenosti tog pokreta i predstavlja nov, značajan doprinos našoj savremenoj istoriografiji. Verujemo da je njena pojava obradovala ne samo naučne radnike, a pre svega istoričare naše najnovije istorije, već i sve one kojima je istorija našega revolucionarnog pokreta bliska i draga.

Miroljub Vasić

*VJEKOSLAV MIKECIN, POVIJEST I KRITIČKA SVIJEST
(INTELEKTUALAC I REVOLUCIJA)*

Izd. Mladost, Zagreb 1974, str. 240

Još jedna interesantna knjiga Vjekoslava Mikecina obogaćuje našu marksističku literaturu. Dosad objavljene autorove knjige »Suvremena talijanska filozofija« (1966), »Marksisti i Marx« (1968), »Socijalizam i revolucionarni subjekt« (1970), »Otvoreni marksizam« (zbornik, 1971), »Marksizam i umjetnost« (antologija, 1973), daju nam naslutiti da je Vjekoslav Mikecin živo zainteresiran za najsuvremenija kretanja marksističke teorije i kod nas i u svijetu. Mikecin je jedan od malobrojnih naših teoretičara koji bi htio uhvatiti u letu probleme suvremenoga živog čovjeka, ne samo kod nas nego i na Istoku i Zapadu, ne samo intelektualca nego i radnika i običnog građanina. S kakvim se problemima oni susreću danas? Kakva je njihova misija u ovim historijskim trenucima? Kakve su im perspektive za budućnost? Jedan od malobrojnih je također, koji se, služeći se Marxom i polazeći od njegovih postavki i teorija, ne da zatvoriti u prošlost nego na svjetlu stogodišnjih iskustava u razvoju društava pokušava ponovo definirati, odrediti i obogatiti novim sadržajima neke marksističke pojmove i definicije. Mikecin je izvrstan poznavalac klasika marksizma, njegovih sljedbenika koji su razvijali i tumačili — u svojim okvirima — utemeljitelje marksističke teorije čovjeka i društva kao što su: Lefebvre, Trocki, Lukàcs, Gramsci, della Volpe, Benjamin, Garaudy, Basso, Lunačarski i drugi.

Oslanjajući se na sve te teorije, uz dobro poznavanje socijalističke prakse zemalja koje su zakoračile prema socijalizmu, i dobro poznavanje kapitalističkog svijeta danas, Vjekoslav Mikecin razmišlja o snagama koje bi mogle biti glavni nosioci povijesti našeg doba. Čini mu se neophodnim, prije nego što se ulazi u bilo kakvo teoretiziranje, da se preispitaju pojmovi utemeljitelja marksističke teorije i da se ti pojmovi ponovo definiraju. U toku sto godina razvoja društva, i na ekonomskom i na političkom planu, sadržaj pojmova se bitno izmijenio. Proletariat Marxova doba nema, npr., nikakve sličnosti s proletarijatom druge polovice dvadesetog stoljeća. Mikecin, uz ostalo, ukazuje i na te razlike i uviđa mogućnosti novog pristupa i razvoja marksističke teorije.

»Povijest i kritička svijest« s podnaslovom »Intelektualac i revolucija« niz je članaka prigodno napisanih, manje-više već objavljenih u našim ili stranim časopisima ili pročitanih na našim ili međunarodnim skupovima između 1967.